

Др АНДРЕЈ ЈЕФТИЋ, научни сарадник
Универзитет у Београду
Институт за филозофију и друштвену теорију
Краљице Наталије 45, Београд, Србија
Е-адреса: andrej.jeftic@ifdt.bg.ac.rs

Др ЗОРКА ШЉИВАНЧАНИН, сарадник у настави
Кипарски државни универзитет
Катедра за савремене грчке и византолошке студије
Авенија Калиполиос 10 & Ересу 1, Никозија, Кипар
Е-адреса: zsljiv01@ucy.ac.cy

О СТУДИЈАМА ЈУСТИНА ПОПОВИЋА

САЖЕТАК: Рад се бави споровима вођеним на Универзитету у Београду, а потом и у јавности, везано за формалне квалификације Јустина Поповића за место доцента на Православном богословском факултету. На основу архивске грађе, сачуване у професорском досијеу, као и написа штампаних у листовима *Глас Ваљева* и *Правда*, преиспитује се да ли је отац Јустин Поповић, прије стицања докторске дипломе, завршио основне студије теологије и стекао диплому факултета. Кроз реконструкцију ових спорова и анализу аргумената које су њихови актери користили, долази се до нових закључака по питању образовања Јустина Поповића као и увида у односе међу теолозима 30-их година XX вијека, значајних за разумијевање српске интелектуалне историје.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Јустин Поповић, Атина, диплома, Православни богословски факултет, Лазар Тркља, Димитрије Најдановић

УВОД

„Ја тврдим да он нема дипломе факултета и да уопште није свршио факултет”, писао је о оцу Јустину Поповићу, у марту 1935, дипломирани теолог и потоњи секретар Земљорадничке странке Лазар Тркља.¹ Тих мјесеци,

---

¹ Рад је дијелом настао у оквиру пројекта „Српска теологија у двадесетом веку”, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (евиденциони број 179078). Захваљујемо господину Благоју Пантелићу који нам је указао на

управо по овом питању, вођена је оштра полемика између њега и Димитрија Најдановића у новинама *Глас Ваљева* и *Правда*. Она је, међутим, била само наставак спора који је започео приликом Јустиновог избора за доцента на Православном богословском факултету (ПБФ) у Београду, двије године раније. Још тада, Никола Ђорђевић, тадашњи ректор Богословије Светог Саве, довео је у питање формалне квалификације свог бившег колеге, оца Јустина, за ову универзитетску позицију. Иако је у оно вријеме произвела приличну буру, резултовала низом дописа и одлука надлежних органа, ова полемика, готово и да није привукла пажњу научног истраживања које се бавило дјелом и животом оца Јустина.² Штавише, већина истраживача наводи како је он најприје завршио основне студије, а потом и докторат у Атини. Будући да су студије оца Јустина у Грчкој представљале предмет нашег ранијег рада, у оквиру ког је њихов процес подробно испитан, овом приликом ћемо се искључиво осврнути на питање: да ли је отац Јустин уопште завршио основне студије теологије?³

Наиме, по завршетку деветогодишње Богословије Светог Саве у Београду (1914), наставио је накратко школовање у Петрограду (1916), да би неколико мјесеци касније, заједно са групом српских богослова, прешао на Оксфорд. Тамо ће остати све до 1919, похађајући наставу предвиђену програмом за стицање звања *B. Litt.* (*Vassalaureus Litterarum*), али ће се у Србију вратити без дипломе. Рад под насловом „Философија и религија Ф. М. Достојевског” који је приложио, није био прихваћен.⁴ Заједно са другим српским богословима Јустин Поповић одлази у Атину 1919. године, гдје му је, захваљујући специјалном закону бр. 2089, признат дио основних студија и омогућено да упише четврту годину Теолошког факултета. По одслушаној години, наставља са изработом доктората који ће предати и успјешно одбранити 1926. године. Као што се види из претходног, отац Јустин је програм основних студија теологије започео у Петрограду, да би потом на Оксфорду наставио са програмом који је био еквивалент постдипломских студија који није довршио,⁵ потом је у Атини одслушао четврту годину основних студија, што

полемику између Лазара Тркље и Димитрија Најдановића и великодушно уступио неке од текстова.

² Владика Атанасије узгредно указује на постојање спора, третирајући га као Ђорђевићеву дифамацију и покушај опструкције избора Јустина Поповића у звање доцента (Атанасије Јевтић, „Животопис Оца Јустина”, *На бојочовечанском њушу*, Манастир Телије, Ваљево 1980). Игнатије Марковић на сличан начин третира питање, ограничавајући се на презентацију релевантних докумената из професорског досијеа Јустина Поповића (Игнатије Марковић, „Преподобни отац Јустин Поповић као професор Светосавске богословије”, *Српска теологија данас*, Православни богословски факултет, Београд 2011, 682–683, нап. 17). Богдан Лубардић такође указује на ове документе, не улазећи подробније у анализу овог питања, закључујући да су сумње у формалне квалификације Јустина Поповића биле одбачене гласањем на Савјету факултета (Богдан Лубардић, „Јустин Поповић у Оксфорду: између романтизованих чињеница и чињенице романтизма”, *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, књ. 10, Православни богословски факултет, Београд 2011, 94, 97–98).

³ Андреј Јефтић, Зорка Шљиванчанин, „Студије Оца Јустина Поповића у Атини”, *Црквене студије* 20 (2023), 163–179.

⁴ О томе детаљније: Б. Лубардић, „Јустин Поповић у Оксфорду”.

⁵ Б. Лубардић, „Јустин Поповић у Оксфорду”, 83.

му је омогућило да неколико година касније успјешно докторира. Да ли је, међутим, у том процесу школовања, испрекиданом и отежаном ратним и послјератним околностима, успио да стекне диплому основних студија?

Овим питањем приступићемо из више аспеката. Најприје ћемо размотрити (1) питање материјалног постојања ове дипломе, односно „њеног еквивалента“, како је сам отац Јустин говорио; а онда и (2) шта је овај „еквивалент дипломи“ могао да представља. Потом ћемо размотрити (3) спор који се одвијао на Православном богословском факултету приликом избора Јустина Поповића у звање доцента, а затим и (4) полемику коју су у јавности водили Тркља и Најдановић. На крају, да бисмо одговорили на питање постојања дипломе основних студија Јустина Поповића, а самим тим и валидности докторске дипломе стечене на Теолошком факултету Каподистријског универзитета у Атини, размотрићемо (5) Грчки закон бр. 2089, који је ово питање регулисао, као и његово званично тумачење.

ИЗГУБЉЕНО СВЈЕДОЧАНСТВО

У једном допису Деканату Православног богословског факултета Универзитета у Београду, Јустин Поповић наводи како је 18. новембра 1920. године добио:

Сведочанство од Теолошког факултета у Атини, као еквивалентни дипломе, у коме стоји да сам стекао законско право да полажем докторски испит чим поднесем докторску дисертацију (курзив – А. Ј. и З. Ш).⁶

Ово свједочанство, требало би да буде, како и сам наводи, „еквивалент“ дипломи основних студија, којим му је омогућено право да настави са докторским студијама, односно, да приступи поменутом докторском испиту и одбрани. Међутим, ова потврда, упорно ће тврдити многи, као што ћемо видјети у наставку, није исто што и сама диплома о завршетку основних студија, па чак ни слично.

Вриједи истаћи да је горенаведено Свједочанство у неком тренутку изгубљено, тако да њим није располагао ни сам Јустин Поповић у периоду конкурисања на мјесто доцента на ПБФ. По свему судећи, предао је његов овјерен превод у архив Богословије Светог Саве, који је чуван у његовом Службеничком листу, тј. професорском досијеу. Доказ за то је „Оверени препис XII рубрике“ који је Јустин Поповић предао Богословском факултету када је умољен да достави диплому факултета. Међутим, када је премјештен у Богословију у Битољу, сходно његовим тврдњама, ректор Богословије Светог Саве Никола Ђорђевић, није доставио Битољској богословији препис превода свједочанства.⁷ Стога Јустин Поповић више није располагао никаквим

⁶ Архив Православног богословског факултета, Професорски досије Јустина Поповића, Јустин Поповић, „Деканату Теолошког факултета Београдског Универзитета, 12. децембар 1935“.

⁷ Ј. Поповић, „Деканату Теолошког факултета, 1935“.

материјалним доказом о томе да је одслушао четврту годину студија у Атини, што би било најприближније доказу да је дипломирао на Теолошком факултету Каподистријског универзитета. Једино на шта је могао да рачуна, јесте посредан доказ о томе да га је раније посједовао. Наиме, постојање *овјереној њрејиса њревода овој свједочанства*, засвједочено је у изводу из (XII рубрике) његовог Службеничког листа из Богословије Светог Саве. Међутим, дотични документ не налази се у професорском досијеу Оца Јустина, који се данас чува на Православном богословском факултету у Београду. По свему судећи, аутентични превод преписа овог свједочанства налазимо у једном од текстова теолога Лазара Тркље, који ће, како ће се у наставку видјети, дати значај допринос спору о формалним образовним квалификацијама Оца Јустина:

ПРЕПИС
Пр. Прот. 1162
Бр. Увер. 599
Такса од 20 динара

КРАЉЕВИНА ГРЧКА

Печат Универзитета и марка

РЕКТОРАТ НАРОДНОГ И КАПОДИСТРИЈСКОГ УНИВЕРЗИТЕТА

издаје Сведочанство ово:

Да Г. Јустин Поповић, из Србије, који се према закону 2089 уписао као студент четврте године Теолошког факултета Каподистријанског универзитета и пратио предавања текуће 1919/20 универзитетске године, има право, да спреми и поднесе докторску дисертацију, коју ће пошто се по закону и оцени имати усмено одбранити да би био промовисан за доктора.

Атина, 18 новембра 1920
Печат
Ректор, А. Кридис с. р.⁸

Ако се ради о вјеродостојном садржају овог важног документа, а рекло би се да је то случај, онда се може закључити да свједочанство заиста није исто што и диплома основних студија. Оно прије представља потврду о томе да је Јустин Поповић испунио неопходне услове (одслушану четврту годину основних студија), предвиђене законом бр. 2089, да приступи изради докторске дисертације. У једном допису, ову чињеницу, додуше посредно, потврдиће и сам Јустин Поповић.

⁸ Лазар Тркља, „Професор Универзитета без универзитетске спреме”. Поводом написа г. Најдановића”, *Правда* бр. 10.934 (9. април 1935), 4.

„ЕКВИВАЛЕНТ ДИПЛОМИ”?

Чињеницу да свједочанство није било исто што и диплома факултета потврђује и сам Јустин Поповић, додуше посредно. Већ је напоменуто како се 10. јануара 1925 – дакле, читаве четири године након повратка из Атине и стицања наведеног документа – као суплент Богословије Светог Саве, обратио Деканату Богословског факултета у Београду. Том приликом упутио је молбу да му се одобри полагање дипломског испита, како би тиме стекао право за полагање професорског испита. Објаснио је како је на Универзитету у Оксфорду „прошао сав курс студија” као и његове колеге Иринеј Ђорђевић, Јован Стојановић и Павле Јевтић, с разликом да није добио степен *B. Litt.* јер му је одбијена дисертација. Надаље, наводи:

Универзитетске 1919–1920 године био сам са својим горепоменим колегама студент четврте године на Богословском Факултету Атинског Универзитета. Стекао сам право ка докторату, само нам Св. Синод није био испослао новац за штампање дисертације, и ми смо се морали вратити. И данас имам то право, које је пре кратког времена искористио г. Иринеј Ђорђевић, али ме послови у школи и око уређивања „Хришћанског Живота” спречавају и не допуштају паузу од 3–4 месеца, колико би ми било потребно за добијање доктората у Атини. Био бих врло захвалан ако би ми се време проведено на Богословском Факултету у Атини рачунало у семе-стре, који су потребни на Богословском факултету у Београду.⁹

У одговору на овај допис, сачињеним 12. јануара 1925. године, Савјет Факултета признаје Јустину Поповићу „шест семестара с тим, да је дужан положити све дипломске испите, прописане уредбом овог Факултета”.¹⁰ Тада је на снази била Уредба од 22. новембра 1923. године, по којој су се на крају сваког од осам семестара полагали дипломски испити из сваког од 28 предмета који су се изучавали током основних студија.¹¹ Одлуку Савјета можемо да протумачимо на два начина: (1) да је Јустин Поповић био у обавези да слуша предмете четврте године (њих шест), али и да полаже испите из свих 25 предмета са основних студија; или (2) да је Јустин Поповић био дужан да слуша и полаже само предмете са четврте године. Друго тумачење се чини вјероватнијим, и сходно томе, Јустину Поповићу су биле признате три године основних студија, а био је у обавези да слуша и полаже још шест испита са четврте године.¹²

⁹ Архив Православног богословског факултета, Професорски досије Јустина Поповића, Јустин Поповић, „Деканату Православног богословског факултета, 10. јануара 1925”.

¹⁰ Вриједи примјетити да се и у овом допису наводи како је Јустин Поповић предао факултету у Београду спомињано свједочанство са Атинског универзитета, те да га је приликом преузимања одговора примио натраг. То је још један доказ у прилог материјалног постојања овог документа.

¹¹ „Уредба Православног богословског факултета на Универзитету Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца у Београду”, чл. 8, 14, 15, *Službene novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, god. V, br. 269 (22. novembar 1923), 1–2.

¹² Ти испити били су: Морално богословље, Упоредно богословље, Црквено право, Пастирско богословље, Омилитика, Методика богословских наука (Катихетика), Хришћанска археологија и уметност. „Уредба Православног богословског факултета”, чл. 8.

На основу горенаведеног, можемо да закључимо како је Јустин Поповић неколико година по повратку из Атине желио да стекне диплому основних студија, овог пута на Православном богословском факултету у Београду, будући да и даље није био у прилици да доврши своје докторске студије. Диплома једног или другог нивоа (основних или докторских студија) била му је потребна као професору богословије, како би могао да полаже професорски испит. Непознато је шта се десило са студијама Јустина Поповића у Београду након што му је одобрена молба да полаже дипломске испите на ПБФ. На Богословском факултету у Београду, његово име не налази се у књизи уписаних студената, тако да не постоји никакво свједочанство о томе да је уписао студије, нити да је полагао иједан испит. На основу тога, као и на основу чињенице да ни сам Јустин Поповић више никада, па ни у пријави за мјесто доцента на истом факултету неколико година касније, није спомињао студије у Београду, можемо да закључимо да ову идеју није никада реализовао. Вјероватно је процијенио да је вријеме потребно за припрему испита који су му одређени, више вриједи уложити у писање доктората. Но, из саме чињенице да је такву идеју имао, можемо да закључимо да до одбране докторске дисертације (1926) Јустин Поповић није имао никакву диплому, како основних тако ни докторских студија, која би му омогућила да приступи полагању професорског испита. На то указује и Лазар Тркља, наводећи да је то био разлог из ког је био постављен на мјесто „привременог учитеља” у Богословији у Сремским Карловцима, што је звање које су носили наставници са средњошколском спремом.¹³ Професорски испит полагао је тек у марту 1927. године, по стицању докторског звања.¹⁴

Диплома Теолошког факултета Јустина Поповића (тј. свршене основне студије), постала је предмет оспоравања приликом његовог избора у звање доцента на Катедри за догматику са упоредним богословљем ПБФ у Београду. О овоме сазнајемо на основу професорског досијеа Јустина Поповића, који се чува у архиви овог факултета. Након тога, спор ће се прелити и у јавност, када ће полемику по овом питању у дневним новинама водити два теолога: Лазар Тркља и Димитрије Најдановић. У наставку ћемо размотрити само оне дијелове полемика који се тичу формалних аспеката школовања Јустина Поповића у Атине.

ОСПОРАВАЊЕ НА УНИВЕРЗИТЕТУ

Током 1933. отац Јустин Поповић се пријавио на расписани „стечај” (конкурс) за споменути избор доцента на Богословском факултету у Београду. Савјет факултета именовao је професоре Теодора Титова и Радивоја Јосифа за „референте”, односно чланове стручне комисије за оцјену кандидата. Они

¹³ Л. Тркља, „Професор Универзитета без универзитетске спреме”.

¹⁴ А. Јевтић, н. д., 65. На ово указује и Лазар Тркља, тврдећи да је заправо испитна комисија испрва одбила Јустина Поповића и није му дозволила да полаже професорски испит, те да му је то допуштено тек након што је доставио докторску диплому (Л. Тркља, „Професор Универзитета без универзитетске спреме”). За професорски испит Јустин Поповић је приложио своју другу значајну патролошку студију, „Гносеологија Св. Исака Сирина”.

су свој реферат доставили Савјету 19. августа исте године и он је био негативан. Јустину Поповићу упућена је критика првенствено на основу радова које је приложио, док се у његове формалне квалификације није улазило. Основне замјерке биле су:

(1) да његов уџбеник *Доџмаџика* сувише наликује уџбенику протојереја Стевана Веселиновића, чиме је практично оптужен за плагијат;

(2) да су преостали радови публицистичког, а не научног карактера;

(3) да га његова критика католицизма и протестантизма не квалификују за наставника Упоредног богословља.¹⁵

Међутим, за нашу тему релевантан је аргумент који ће бити уведен накнадно у спор, према коме Јустин Поповић није имао диплому основних студија.

Наиме, у новембру 1933. године Деканату Богословског факултета сти-гао је допис који је упутио ректор Карловачке богословије, Никола Ђорђевић. У склопу свог дописа, доставио је примјерак Грчког закона бр. 2089, сходно коме је српским богословима омогућено да упишу студије на Теолошком факултету у Атини. Ђорђевић сугерише да „докторска диплома, издата по наведеном Закону, не даје права, која Закони дају докторској титули истог Факултета, по Статутима универзитетским”.¹⁶

На наредној сједници Савјета Православног богословског факултета, од 29. новембра 1933. године, дискутовано је о реферату Титова и Јосића, као и о допису Ђорђевића, о чему сазнајемо из допуне реферата коју су Титов и Јосић доставили 5. децембра 1933. године.¹⁷ У овој допуни предлажу Савјету „да се од кандидата г. Др Јустина Поповића затражи, да својој већ приложеној докторској дисертацији приложи у Саветом одређеном року и: диплому теолошке школе, предвиђену универзитетским статутима, а о којој говори и поменути грчки закон; – а дотле, да се дискусија по питању попуњавања катедре Упоредног Богословља одложи”.¹⁸

У расправу ће се потом укључити Кирил Јанић, референт Министарства просвете, упутивши и сам допис Деканату ПБФ.¹⁹ Јанић је био у групи

¹⁵ Архив Православног богословског факултета, Професорски досије Јустина Поповића, Радивој Јосић и Теодор Титов, „Савету Богословског Факултета Београдског Универзитета, 6/19. августа 1933”. Овај реферат и интерну полемику везану за избор Јустина Поповића, у одређеној мјери анализира Б. Лубардић, „Јустин Поповић у Оксфорду”, стављајући акценат на оне његове аспекте који се тичу Јустиновог рада о Достојевском који је одбијен у Оксфорду.

¹⁶ Архив Православног богословског факултета, Професорски досије Јустина Поповића, Никола Ђорђевић, „Деканату Богословског Факултета Београд. Универзитета”, бр. 1373, 25. 11. 1933.

¹⁷ Архив Православног богословског факултета, Професорски досије Јустина Поповића, Радивој Јосић и Теодор Титов, „Савету Правосл. богосл. факултета Универзитета у Београду, 5. 12. 1933”.

¹⁸ Р. Јосић и Т. Титов, „Савету Правосл. богосл. факултета Универзитета у Београду, 5. 12. 1933”.

¹⁹ Архив Православног богословског факултета, Професорски досије Јустина Поповића, Кирил Јанић, „Деканату Богословског факултета Универзитета у Београду, 11. 12. 1933”.

студената која је отишла на студије у Петроград. Међутим, по свему судећи своје студије није наставио у Оксфорду.²⁰ У сваком случају, у неком тренутку је и он дошао у Атину да настави своје студије, а у складу са поменутиим законом бр. 2089. Вјероватно у дослуху са Јустином Поповића или његовим пријатељима, Јанић је покушао да одбрани валидност дипломе Јустина Поповића. Као и сви остали који су то чинили, настојао је да покаже да је *докторска* диплома Јустина Поповића неупитна, док су они из супротног тabora упорно доводили у питање првенствено његову диплому *основних* студија. Јанићево свједочанство је важно утолико, што је током боравка у Атини радио у Српском посланству, тј. Амбасади, тако да је указао да је још тада посланство затражило и добило појашњење од грчког Министарства просвете које гласи: „доктори теологије, који ту диплому добију на основу овога закона, неће имати право на службу у Грчкој, нарочито на Универзитету”.²¹ Јанић појашњава и разлику између дипломе основних студија која се назива „птихио” и свједочанства о положеном докторату које се назива „диплома”. У закључку додаје да су у складу са истим законом своје студије у Атини окончали и Иринеј Ђорђевић, који ће касније бити асистент и доцент на ПБФ у Београду, као и Тихомир Радовановић, који ће бити биран у звање професора Старог завјета на истом факултету. Како ћемо видјети касније, случај Јустина Поповића се ипак по нечему разликује од поменуте двојице.

Јанићев допис, осим што појашњава околности везане за њихове студије у Атини, ствара и одређену забуну. Кирил наводи да је положио предвиђених пет испита, али да, за разлику од Јустина Поповића и Иринеја Ђорђевића, *није* предао докторску дисертацију, тако да је добио „само свједочанство о положеном дипломском испиту /грчки 'птихио' или 'птихиухос'”²². У наставку ће, супротно томе, рећи да „у Грчкој правог дипломског испита и нема”. Дакле, тако би испало да је Јанић добио диплому основних студија („птихио”) зато што *није* написао докторат, док Поповић и Ђорђевић нису добили ову диплому *зато што* су приложили и одбранили тезу. Могуће је да се Јанић погрешно изразио и да је добио потврду о одслушаним основним студијама, на којима је положио пет предвиђених испита, а да то свједочанство заправо није, како сам тврди, диплома основних студија, тј. „птихио”. У том случају, то је била она иста потврда којом је и Јустин Поповић располагао – о одслушаним предметима на основним студијама, што је био предуслов за приступ изради докторске дисертације. С друге стране, не може се

²⁰ Јанићево име наводи се у Архиву Петроградске духовне академије међу групом српских студената, уз Јустина Поповића, Иринеја Ђорђевића и остале. Међутим, он се спомиње у извјештају о српским студентима на Оксфорду, који је у јануару 1919. писао Јосиф Цвијовић. Богдан Лубардић с правом закључује, да по свему судећи Јанић није био дио групе која је отишла у Оксфорд. Томе у прилог говори и чињеница да је Јанић у Атини имао различит третман у односу на Поповића и Ђорђевића – било му је одређено да полаже пет испита, док су поменута двојица била у обавези да полажу два (Богдан Лубардић, „Српски богослови у Великој Британији: Кадестонски теолошки колеџ 1917–1919 – прилози и допуне I (аналитичко-документарни део)”, *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, књ. 14, Православни богословски факултет, Београд 2013, 52–127: 92).

²¹ Кирил Јанић, „Деканату Богословског факултета Универзитета у Београду, 11. 12. 1933”.

²² Πτυχιόχος, гр. „дипломирани”.

искључити ни могућност да је Јанић уписао раније године студије у Атини (што је, као што ћемо видјети, учинио Тихон Радовановић), те да му је, будући да је одслушао неколико година и положио предвиђене испите, ипак издата диплома основних студија, тј. споменути „птихио“.

Након сједнице Савјета ПБФ, на којој је разматрано питање дипломе Јустина Поповића, декан Димитријевић му се обратио, преко ректора Битољске богословије, и замолио га да достави диплому теолошке школе. На овај захтјев Јустин Поповић је одговорио раније наведеним дописом: да је посједовао свједочанство „као еквивалент дипломе“, чији овјерени препис је у међувремену ректор Ђорђевић, или задржао, или изгубио. Том приликом он је упутио Деканат Православног богословског факултета у Београду, да се за оригинал свједочанства обратe Деканату Теолошког факултета у Атини.²³

Након тога, Савјет ПБФ је на сједници од 25. децембра 1933. године, са седам гласова наспрам три, донио одлуку да је докторска диплома Јустина Поповића валидна и да му даје сва права која том звању иначе припадају.²⁴ На сједници од 24. јануара 1934. Савјет ће одбацити реферат Титова и Јосића и изабрати нове референте – проту Стевана Димитријевића, декана, и Душана Глумца. Они ће саставити позитиван реферат у коме се нису дотакли питања валидности дипломе.²⁵ Огорчени, Титов и Јосић, упутили су нови допис Савјету ПБФ, наводећи да је Савјет противправно одбацио њихов реферат, али и да Јустину Поповићу недостају формалне квалификације. Упркос томе, на сједници Савјета 1. фебруара 1935. године, Јустин Поповић је изабран за доцента са подједнаким бројем гласова за и против (пет напрема пет), с тим што је глас предсједавајућег декана у његову корист, био пресудан.²⁶

Обрачун дописима је очигледно настављен пошто је, како посредно сазнајемо из одговора новог декана ПБФ Лазара Мирковића,²⁷ ректор Богословије Светог Саве Ђорђевић, овог пута писао Ректорату Београдског универзитета, тражећи да се „поништи овера извода из службеничког листа или сличан документ у коме би стајало да је г. Др. Јустин Поповић дипломирао 1926 г.“²⁸ По свему судећи, Ђорђевић је настојао да сада његову диплому оспори пред Ректоратом универзитета, када му то већ није успјело да учини

²³ Архив Православног богословског факултета, Професорски досије Јустина Поповића, Јустин Поповић, „Деканату Теолошког факултета Београдског Универзитета, 12. 12. 1935“.

²⁴ „г. Др Поповић има формалне квалификације, ... и у његовој дипломи на дати му докторат од стране Атинског универзитета нема никаквих ограничења, него му се изрично признају сва права, која овај научни степен даје“ (Архив Православног богословског факултета, Професорски досије Јустина Поповића, „Записник седнице факултетског савета од 25 децембра 1933 г.“).

²⁵ Архив Православног богословског факултета, Професорски досије Јустина Поповића, Стеван Димитријевић и Душан Глумац, допис од 29. јануара 1934. Овај допис, нажалост, није сачуван у цјелини.

²⁶ И ово је било спорно питање. Доводило се у питање да ли се глас декана у оваквим ситуацијама може рачунати као одлучујући. С тим у вези, професори Правног факултета, доставили су своје тумачење Уредбе Универзитета које потврђује да је овакав начин одлучивања у складу са Уредбом. Архив Православног богословског факултета, Професорски досије Јустина Поповића, Професори права, 3. марта 1934.

²⁷ Архив Православног богословског факултета, Професорски досије Јустина Поповића, Лазар Мирковић, „Ректорату Универзитета – Београд, бр. 3029, 26. 11. 1935“.

²⁸ Лазар Мирковић, „Ректорату Универзитета – Београд, бр. 3029, 26. 11. 1935“.

пред Савјетом ПБФ. Он није отворено иступио, тврдећи да Јустин Поповић не располаже потребном дипломом. Циљ му је био, наводно, да се обрише његов потпис, како неко не би помислио да је он потврдио да је Јустин Поповић заиста посједовао диплому Теолошког факултета. Да неко не би то помислио, желио је очигледно, да сви помисле да такву диплому није ни имао. Поред тога, посредно сазнајемо да је по истом питању писао и Главној контроли, тадашњем врховном надзорном органу за административна питања.²⁹

Ректор Ђорђевић и отац Јустин су очигледно од раније имали личне несугласице. У сукоб су дошли приликом избора ректора Карловачке богословије 1930. године. Нешто раније, након смрти ректора Добросава Ковачевића, Јустин Поповић је именован од стране Светог Синода за вршиоца дужности ректора. Међутим, у марту 1930. године за ректора је постављен Ђорђевић, који је у то вријеме био професор женске гимназије у Београду. Њихов сукоб владика Атанасије је приписао великим разликама у схватању хришћанског живота између двије личности, приписујући Ђорђевићу „подршку моћника”. Управо овај сукоб Атанасије наводи као разлог из кога је Јустин Поповић, крајем 1930. године послат за помоћника епископу Јосифу Цвијовићу у Поткарпатску Русију и Чехословачку, гдје ће остати све до почетка 1932. године.³⁰

У сваком случају, Лазар Мирковић је поменути дописом реаговао на Ђорђевићев напис и замолио ректора Универзитета у Београду да преко Министарства иностраних послова од Теолошког факултета у Атини, добије појашњење спорних дијелова закона бр. 2089.³¹ Ово појашњење ће и стићи 11. фебруара 1936. године и његов званични превод и препис, сачуван је у архиви ПБФ у Београду, у професорском досијеу оца Јустина. Но, прије него што изнесемо ово појашњење, осврнућемо се и на јавну полемику по овом питању.

Док се у универзитетским оквирима водио спор о дипломи оца Јустина, он ће се дијелом прелити и у јавност, гдје ће се наставити и након његовог избора у звање доцента.

ОСПОРАВАЊЕ У ЈАВНОСТИ

Јавна полемика о дипломи Јустина Поповића започела је текстом Лазара Тркље, свршеног студента теологије, родом из Билеће и суплента гимназије у Ваљевоу, објављеним у *Гласу Ваљева* децембра 1934. године.³² У низу

²⁹ Лазар Мирковић, „Ректорату Универзитета – Београд, бр. 3029, 26. 11. 1935”.

³⁰ А. Јевтић, н. д. 64. Ђорђевић се у писму патријарху Варнави жалио на однос Јустина Поповића према њему. (И. Марковић, „Преподобни Јустин Поповић”, 685).

³¹ Архив Православног богословског факултета, Професорски досије Јустина Поповића, Лазар Мирковић, допис бр. 3180, 12. 12. 1935.

³² Лазар Тркља, „Пад моралних вредности”, *Глас Ваљева* година VII, бр. 51 (23. децембар 1934), 3. Тркља (1907–1945) је био секретар Земљорадничке странке, а током Другог свјетског рата близак сарадник Драже Михаиловића. У том периоду водио је дневник који су његови потомци као породичну тајну чували све док га недавно његов унук није приредио и публиковао – Лазар Тркља, Никола Тркља, *Рајини дневник Лазара Тркље: 1941–1944: ојкојана истина*, Службени гласник, Београд 2020.

од четири текста,³³ Тркља је дослиједно оспоравао да Јустин Поповић посје-дује диплому Теолошког факултета, односно да има завршене основне студије. Тркља је тврдио следеће:

- (1) да Јустин Поповић није завршио Теолошки факултет и да стога не посје-дује диплому која би то посвједочила;
- (2) да је тиме законитост његовог професорског звања доведена у питање;
- (3) да овај случај представља илустрацију пада моралних вриједности у савременом друштву.

Тркља први став поткрепљује тиме што: (а) Јустин Поповић није поднио ову диплому ни приликом полагања професорског испита, ни приликом избора у звање доцента на ПБФ, а да је оба пута био у обавези да то учини;³⁴ (б) у службеничком листу Јустина Поповића у Светом Синоду и у Богословији Светог Саве, нема ни преписа ни оригинала ове дипломе; (в) што Јустин Поповић сам не каже да је дипломирао било на Оксфорду, било у Атини, позивајући се на свједочанства с оба факултета која се налазе у његовом службеничком листу; (г) што у његовом службеничком листу уопште нема ових свједочанстава на која се позива, додајући и да то не би ни могла бити свједочанства о свршеним основним студијама; (д) што се његовом службеничком листу „налази један неисправан документ” у коме се нетачно наводи да је Јустин Поповић завршио предратну Карловачку, а не Београдску богословију; (ђ) што на основу Грчког закона бр. 2089 докторска диплома не важи ни у Грчкој ни у Србији без дипломе основних студија.

Поред тога што је тврдио да је ово незаконито, Тркља је у својим написима константно инсистирао на томе да је ово и неморално, нарочито с обзиром на то да је ријеч о хришћанину и монаху који се, како је тврдио, лажно представља. Такође је одбијао да улази у питање његових научних и теоријских компетенција, иако је на њима све вријеме инсистирао Најдановић, па и Миленковић, све док се не разријеша питање дипломе, које је сматрао важнијим.³⁵

Вриједи обратити пажњу на тврдњу (д) да је Јустин Поповић погрешно пријавио да је завршио предратну Карловачку богословију, а не Богословију у Београду. Наиме, Београдску богословију Светог Саве ђаци су уписивали након свршена четири разреда основне школе. Она је трајала девет година и имала је статус средње школе. С друге стране, Карловачку богословију ђаци су могли да упишу тек након свршене реалне или класичне гимназије, и она је трајала осам година. Поред тога, ова школа је располагала много

³³ Л. Тркља, „Пад моралних вредности”; „Професор Универзитета без универзитетске дипломе”? Где је истина о г. Јустину Поповићу?”, *Глас Ваљева* бр. 5 (3. фебруар 1935): 2–3; „Професор универзитета без универзитетске дипломе. Поводом написа „Где је истина””, *Правда* бр. 10.899 (5. март 1935): 4; „Професор Универзитета без универзитетске спреме: поводом написа г. Најдановића”, *Правда* бр. 10.934 (9. април 1935), 4. Поред тога, у каталожним записима могуће је пронаћи и библиографску јединицу „Професор Универзитета без универзитетске дипломе”. Поводом избора Др. Јустина Поповића доцента Богословског факултета за ванредног професора истог факултета г. Лазар Тркља, дипл. теолог упутио је г. ректору Београдског универзитета ову представку, датирану на 1939. годину. Наведени допис, међутим, нисмо успјели да пронађемо у Народној библиотеци Србије.

³⁴ Л. Тркља, „Професор Универзитета без универзитетске дипломе?”, 2.

³⁵ Л. Тркља, „Поводом написа „Где је истина””.

квалификованијим професорским кадром и у више наврата је настојала да формално задобије статус високошколске установе током друге половине XIX и почетка XX вијека. Пред почетак Великог рата, аустроугарске власти су укинуле ову богословију, која је потом премјештена за Београд, да би 1920. била у потпуности расформирана. Свршени ђак предратне Карловачке богословије по дужини и квалитету студија (премда не и формално), у много чему је био ближи статусу и стажу дипломираног студента факултета, него ли неко ко је завршио Београдску богословију. Међутим, за Тркљину тврдњу је немогуће прибавити било какав доказ, будући да о томе да је Јустин Поповић погрешно пријавио да је завршио предратну Карловачку, а не Београдску богословију, не постоји никакав писани траг.

На Тркљине написе критички је реаговао Димитрије Најдановић у своја четири текста.³⁶ Његови главни аргументи били су сљедећи:

- (1) Јустин Поповић је један од најобразованијих и најкултурнијих људи нашег времена, богате научне и књижевне продукције;
- (2) Његов морал је неупитан, одликован храброшћу и несавитљивошћу;
- (3) Квалификације Јустина Поповића су неупитне, о чему свједоче одлично положени испити, свједочанства и дипломе;
- (4) Везивање морала за школске квалификације, како чини Тркља, погрешно је;
- (5) Једини мјеродаван судија квалификација Јустина Поповића су надлежне институције – Савјет ПБФ, Универзитет, Министарство просвјете и Главна контрола – а све оне су пресудиле у његову корист.

Најдановић нарочиту пажњу посвећује (4) критици Тркљине „ултрааристократске тезе” о повезаности квалификација са моралом. Тако настоји да прикаже, како Тркља заправо тврди да су само школски образовани људи истовремено и морални, из чега би се могло закључити да је „цео наш народ – неморалан”. Насупрот томе, он инсистира на томе да су, заправо они, често најквалификованији слојеви друштва, уједно и најнеморалнији. Такође, Најдановић инсистира на чињеници да су квалификације Јустина Поповића биле провјераване вишеструко током његовог деценију и по дугог рада у просвјети, који су морали контролисати, како Министарство просвете, тако и Главна контрола – врховно тијело надлежно за администрацију у Краљевини. На крају, „мит о Јустиновим квалификацијама”, како га Најдановић назива, прошао је процес демитологизације и пред надлежним универзитетским тијелима. Занимљиво је да указује и на постојање термина „јустинизам” који су, како тврди, сковали његови непријатељи.³⁷

У корист тврдње (5), о пресуди надлежних институција, Најдановић наводи: (а) да је Савјет Факултета донио одлуку бр. 133/34, којом је констатовано да Јустин Поповић испуњава све услове за избор у звање доцента;

³⁶ Димитрије Најдановић, „Ко је г. Др Јустин Поповић (Поводом чланка 'Пад моралних вредности')”, *Глас Ваљева* VIII, бр. 2 (13. јануар 1935), 3; „Где је истина”, *Правда* бр. 10.895 (1. март 1935), 3; „Где је истина. Тезе и антитезе”, *Правда* бр. 10.897 (3. март 1935), 5; „Професор Универзитета без универзитетске дипломе. Одговор г. Тркљи”, *Правда* бр. 10.911 (17. март 1935), 7.

³⁷ Д. Најдановић, „Где је истина”.

(б) да је ову одлуку потврдио и Универзитетски сенат одлуком бр. 2961/34; (в) да је ово потврђено указом Министарства просвете бр. 40425/34 којим је Јустин Поповић именован за доцента; (д) да је све ово додатно потврдио Ректорат Универзитета у Београду саопштењем које је доставио листу *Правда*.³⁸

У спор се накратко умјешао др Мил. М. Миленковић,³⁹ који је, како нас Најдановић упућује, био очни лекар у Ваљевоу.⁴⁰ Његова заслуга је што је спор пренесен из *Гласа Ваљева* у лист *Правда*. Настојећи да објективно сагледа њихове аргументе и покаже њихове слабости и снаге, успио је само у томе, да изазове незадовољство обојице учесника ове полемике због начина на који је њихове аргументе представио.⁴¹

Шта се може закључити из ове полемике?

Прво, евидентно је да се иницијатори оспоравања формалних квалификација Јустина Поповића нису задовољили оповргавањем истих приликом пријаве на мјесто доцента на Богословском факултету у Београду. Исти актери, попут ректора Ђорђевића, наставили су да дјелују према универзитетским тијелима и надлежним административним органима, док су неки други, попут Тркље, ствар настојали да изнесу пред лице јавности.

Друго, као што је већ наведено, оспораватељи су настојали првенствено да докажу како Јустин Поповић није имао завршене (било какве) основне студије теологије. На основу тога, а у свјетлу чињенице да је Грчки закон бр. 2089 предвиђао одређена ограничења у погледу докторске дипломе, сматрали су да ни његова докторска диплома, самим тим, није била валидна. С друге стране, Најдановић и остали, настојали су да покажу да његова докторска диплома јесте ваљана, док су питање дипломе основних студија суштински избјегавали. Први су оспоравали ту диплому и посљедично докторску титулу, док су други бранили потоњу, а имплицитно тиме и посједовање других квалификација, у чије именовање нису хтјели да се упуштају. Поред тога, Најдановић је одбрану у великој мјери, заснивао на истицању моралних, духовних, теолошких и других квалификација Јустина Поповића. Иако је тиме одао признање његовој личности, није успио у намјери да одбаци главну оптужбу – ону о непосједовању дипломе основних студија.

Треће, и најважније, у свјетлу свих сагледаних чињеница можемо да закључимо да Јустин Поповић заиста *није* посједовао диплому основних студија теологије. Друкчије речено, он јесте докторирао теологију, али никада није завршио теолошки факултет.

Ако није посједовао диплому основних студија, да ли је онда докторска диплома Јустина Поповића била ваљана, и да ли је испуњавао формалне услове за избор у звање универзитетског наставника?

³⁸ Најдановић цитира ово саопштење у тексту (Д. Најдановић, „Тезе и антитезе”). Том приликом тврди да је ово саопштење објављено у листу *Правда* (28. фебруар 1935, стр. 9; 5. март 1925, стр. 14). Очигледно је ријеч о погрешно наведеној години у другом случају (5. март 1925), док се у том броју за наведени дан из 1935, заправо налази наведени Тркљин текст. Поред тога, саопштење нисмо били у прилици да пронађемо ни у броју од 28. фебруара, нити у било ком другом доступном броју овог листа из наведене године.

³⁹ Мил. М. Миленковић, „Где је истина?”, *Правда* бр. 10.886 (20. фебруар 1935), 6.

⁴⁰ Д. Најдановић, „Тезе и антитезе”.

⁴¹ М. Миленковић, н. д.

РАЗРЈЕШЕЊЕ: ЗАКОН БР. 2089 И ЊЕГОВО ТУМАЧЕЊЕ

Као што смо видјели, сходно специјалном закон бр. 2089, српским студентима, било је омогућено да по убрзаној процедури наставе докторске студије, тј. било им је допуштено да по предаји докторске дисертације, приступе докторском испиту. Овдје ћемо размотрити текст тог закона и тумачење које је дао Теолошки факултет у Атини, како бисмо понудили одговор на претходно постављено питање: да ли је докторска диплома Јустина Поповића била валидна?

Имајући у виду ратна дешавања која су задесила Србију, а нарочито студенте теологије који су се у избеглиштву селили од Петрограда до Оксфорда, као и чињеницу да у том тренутку још увијек није ни било могуће стећи диплому Теолошког факултета у Краљевини СХС (јер он те, 1920. није ни постојао), Факултет у Атини је, сходно договору Српске и Грчке владе, изашао у сусрет српским студентима, како би им омогућио да стекну потребно образовање и са њим се врате да помогну отаџбини. Законом бр. 2089, донесеним специјално за српске студенте теологије, омогућено им је да упишу четврту годину студија Теолошког факултета Каподистријског универзитета. Најважнији дијелови овог закона гласе:

Члан 1.

Ђаци завршне године Богословије у Београду могу да изврше директан упис на другу годину студија Теолошког факултета Каподистријског универзитета.

Они од горепомнутих, који су похађали студије на Теолошком факултету иностраног универзитета у току текуће академске године, имају право на упис на четврту годину Теолошког факултета Каподистријског универзитета, уколико се налазе на завршној години или су окончали три године студија, на трећу годину, уколико се налазе на другој години студија, а на другу годину уколико су окончали прву годину студија.

Са онима који се спомињу у ставу бр. 1 изједначавају се, у току текуће универзитетске године, само они који имају бар једну годину студија теологије или филозофије на иностраном универзитету или уколико имају диплому признате иностране гимназије.

Члан 2.

Они коју су у току текуће универзитетске године уписани на четврту годину студија, на основу друге алинеје претходног члана, након завршетка студија на Теолошком факултету Каподистријског универзитета, приступају полагању испита које организује Савјет професора Теолошког факултета, а уколико забиљеже успјех на испитима, додељује им се диплома доктора Теолошког факултета Каподистријског универзитета.

Стицањем ове дипломе, а без дипломе о завршеним основним студијама Теолошког факултета, која је предвиђена универзитетским

тијелима, не остварују се права која се важећим законима предвиђају приликом стицања дипломе о завршеним основним студијама.⁴²

Након одслушане четврте године основних студија и предаје докторске дисертације, студенти би стекли услове да полажу докторски испит. Он се састојао из полагања испита које би одредио Савјет Факултета, како смо претходно видјели, након чега би кандидати усмено бранили дисертацију. Од српских богослова није захтјевано да приложе доказе о свршеним дипломским студијама, јер се онда, може се претпоставити, од њих не би ни захтјевало да се најприје упишу на четврту годину основних студија.⁴³ С друге стране, по одслушаној четвртој години студија стицали су потврду која није била еквивалент дипломи основних студија, него доказ о испуњености услова за упис на докторске студије – односно за касније полагање докторског испита и усмену одбрану докторске дисертације. У центру свих раније разматраних спорова била је 2. алинеја 2. члана, у којој се каже да се стицањем докторске дипломе без завршених основних студија, не остварују уобичајена права која иду уз диплому основних студија предвиђена законом.

Тумачење овог закона, односно спорне 2. алинеје 2. члана, налазимо у допису који је упутио декан Факултета у Атини, проф. Амилка Аливизатос, одговарајући на раније споменути допис декана Лазара Мирковића.⁴⁴ Оно што је од нарочитог значаја, јесте, што је Аливизатос био творац споменутог закона, како се у овом допису и наводи. Штавише, он је био присутан на свим сједницама атинског Теолошког факултета на којим се говорило о докторском раду Јустина Поповића, укључујући и ону на којем је проглашен за доктора наука, о чему уосталом свједоче и записници са сједница.⁴⁵ Званично појашњење спорне 2. алинеје чл. 2 овог закона које је добио Деканат, односно, његов званични превод, због значаја за разрјешење питања овог рада, наводимо у цјелини:

Потпуне су повластице и права која су дата на основу тог закона и који проистичу из те титуле; према томе, сопственик те дипломе не само да се признаје као доктор теологије наше школе, већ на основу тог научног степена може да заузима и виши положај, као на пример доцент или професор универзитета, или ма који други положај, за који се као квалификација тражи степен доктора.

Права, која се поред осталих наводе у тој алинеји и члану, којих се лишава сопственик те дипломе, не као сопственик, као и сведоцба богословског факултета, односе се на његово постављење у грчкој држави, на положаје за које се као квалификација тражи сведоцба, а специјално на положаје професора у гимназијама, пароха, епископа и т. д.

⁴² „Νόμος 2089”, *Εφημερίς Της Κυβερνήσεως* 62 (14. 3. 1920), 595.

⁴³ Ово се односи на оне богослове који су претходно боравили на школовању у Оксфорду, док су неки други, попут споменутог Кирила Јанића, по свему судећи, уписани на раније године студија.

⁴⁴ Архив Православног богословског факултета, Професорски досије Јустина Поповића, Амилка Аливизатос, „Ректорату Атинског Универзитета, 11. 2. 1936”.

⁴⁵ А. Јефтић и З. Шљиванчанин, н. д.

Према томе, ограничења која се наводе у том члану, односе се поглавито на заузимање ма ког јавног положаја у грчкој држави, немајући никакве везе са вредношћу докторске дипломе, која се сматра и јесте потпуна.⁴⁶

Закон је очигледно ограничио важење овако стечене докторске дипломе. Она је била намијењена српским студентима, а од њих се очекивало да се по завршетку студија врате својој отаџбини и тамо служе Цркви и народу. Уколико би покушали да своју службу потраже у Грчкој, били би у обавези да накнадно стекну диплому основних студија. Није забиљежен случај да је неко ту могућност искористио. Сам закон, очигледно, писан је тако, да свакога обесхрабри у таквој намјери – јер би кандидат након стеченог докторског звања морао да упише основне студије испочетка. Међутим, изван граница Грчке, стечена докторска диплома имала је пуно важење и пружала је носиоцима сва уобичајена права.

Као што смо видјели, са докторском дипломом атинског Факултета, стеченом у складу са законом бр. 2089, на Богословски факултет у Београду у наставна звања су претходно бирани Тихон Радовановић и Иринеј Ђорђевић. Међутим, треба истаћи и важну разлику између Јустина Поповића и поменути двојице. Наиме, како нас у раније наведеном допису извјештава Кирил Јанић, Радовановић је након Богословије у Београду одслушао три године академских студија у Атини, тако да је стекао и „птихио” и „диплому”, тј. диплому основних и диплому докторских студија.⁴⁷ Како се из 1. алинеје 1. чл. закона бр. 2089 да закључити, свршеним ђацима Београдске богословије било је омогућено да одмах упишу другу годину студија. То објашњава зашто је Радовановић стекао диплому основних студија, будући да је третиран као редовни студент основних студија. С друге стране, Иринеј Ђорђевић је успјешно стекао звање *B. Litt.* на Оксфорду, прије него што се упутио у Атину.⁴⁸ Ни у његовом случају, дакле, докторска диплома није била уједно и једина коју је посједео.

На основу свега изнесеног, можемо да закључимо да Јустин Поповић заиста није стекао диплому основних студија у Атини, иако је уписан на четврту годину Теолошког факултета Каподистријског универзитета. Он је искористио могућност која му је била понуђена, да му се признају претходне године школовања на Оксфорду и омогући да, након одслушане године, приступи изради докторске дисертације. Докторска диплома коју је овом

⁴⁶ А. Аливизатос, н. д.

⁴⁷ Кирил Јанић, н. д.

⁴⁸ Игнатије Марковић („Просветно-педагошки рад епископа Далматинског др Иринеја Ђорђевића”, *Српска теологија данас*, Православни богословски факултет, Београд 2011, 451) наводи да је ово звање Ђорђевић стекао одбранивши рад на тему *Религијски сиорови у XVI веку*, уз оцјену „brilliant”. Поред Ђорђевића, Богдан Лубардић (*Јустин Ђелијски и Енџелска: џушеви рецејције бриџанске теологије, књижевности и науке*, Православни богословски факултет, Београд, 2019, 40), наводи да су своје тезе успјешно одбранили и Јован Стојановић (*Религијска философија Владимира Соловјова*, Оксфорд 1919), Јелисије Андрић (*Историја Српске Цркве: од заснивања независности до папа Патријаршије 1219–1463*, Оксфорд 1919), и Павле Јевтић (*Концејиција карме и реинкарнације у хиндуистичкој религији и философији*, Лондон 1926).

приликом стекао, била је, сходно званичном тумачењу, пуноважна изван Грчке и омогућавала му да конкурише за наставна звања на Универзитету у Београду. У случају да је одлучио да своју службу настави у Грчкој, био би у обавези да поново упише основне студије.

ЗАКЉУЧАК

На основу претходно наведеног јасно је да је отац Јустин Поповић по повратку из Оксфорда, гдје му је одбијен рад за стицање звања *B. Litt.*, студије наставио на Теолошком факултету Каподистријског универзитета у Атини. Посебним законом бр. 2089, донесеним специјално за српске студенте теологије, омогућено му је да упише четврту годину основних студија. Одслушана година била је предуслов за приступ припреми докторске дисертације, као и за усмену одбрану дисертације и докторски испит.

Након што је одслушао четврту годину и провео још неко вријеме у Атини, вратио се у Србију гдје је почео да ради као привремени учитељ у Богословији Светог Саве. Као потврду да је испунио услове за приступ изради доктората, добио је свједочанство факултета. Како му је за полагање професорског испита била неопходна диплома факултета, разматрао је могућност, па чак и упутио молбу, да своје основне студије теологије оконча на Православном богословском факултету у Београду. Иако је добио позитиван одговор, под условом да одслуша четврту годину студија и положи предвиђене испите (њих шест), ову могућност није никада искористио.

Умјесто тога, довршио је своју докторску дисертацију и успјешно је одбранио у Атини 1926. године. Тако је стекао звање доктора теологије. Међутим, седам године касније, након пријаве на конкурс ПБФ Универзитета у Београду, за мјесто доцента на предмету Упоредно богословље, његова диплома доведена је у питање у допису протојереја Николе Ђорђевића Деканату факултета. Некадашњи колега Јустина Поповића из Богословије Светог Саве у Сремским Карловцима, тадашњи ректор ове установе, тврдио је како је његова докторска диплома неважећа без дипломе основних студија. Својој већ формираној негативној оцјени научних квалификација Јустина Поповића, горепоменути потписници реферата придодали су и овај аргумент. То је успорило избор Јустина Поповића и условило настанак читавог низа дописа чији је циљ био да установе тачан смисао закона бр. 2089, а самим тим и валидности његове докторске дипломе.

У међувремену, спор је изашао из оквира универзитетских тијела и пренио се у јавност. У низу текстова штампаних у новинама *Глас Ваљева* и *Правда*, Лазар Тркља и Димитрије Најдановић спорили су се око формалних квалификација Јустина Поповића. Тркља је упорно доводио у питање његову докторску диплому, тврдећи да је она неважећа без дипломе основних студија, коју он није посједовао. С друге стране, Најдановић је настојао да уздигне моралне, научне и друге квалификације јеромонаха Јустина Поповића.

Захваљујући допису декана Теолошког факултета у Атини, Амилке Аливизатоса, недоумица по питању тачног смисла спорног члана закона бр. 2089 разрјешена је. Показано је да је докторска диплома Јустина Поповића

у потпуности важећа и да му пружа сва права која њени носиоци иначе уважавају, па и право предавања на Универзитету. Њено ограничење важило је једино за Грчку, јер је смисао закона био у томе да олакша српским богословима стицање докторског звања и повратак ради служења отаџбини и свом народу. Отуда су и Савјет Богословског факултета, Сенат Универзитета у Београду, а на крају и Министарство просвете, оцијенили и потврдили да Јустин Поповић испуњава све потребне квалификације и следствено одобрили његов избор у звање доцента.

На крају, можемо да закључимо, да отац Јустин заиста није посједовао диплому основних студија. Међутим, у томе није било његове кривице. Невољно се потуцајући по Европи, заједно са другим српским богословима избеглицама погођеном Великим ратом, искористио је прилику коју му је Краљевина Грчка понудила. Испунио је све прописане услове, положио докторски испит и одбранио дисертацију са похвалама. Као што је познато, много пута током свог живота Јустин Поповић, био је премјештан, затваран, оспораван и подвргнут различитим нападима. Ова епизода представља један од таквих случајева *антијустинизма*, да парафразирамо Најдановићев израз, који на срећу, није непосредно уродио плодом. Уосталом, таква судбина задесила је и све остале сличне покушаје. Деценијама касније, они су постали тек градивни елементи за житије једног светитеља. То је случај и са овом епизодом која, и поред тога, представља важну секвенцу у српској интелектуалној историји. Она нам открива детаље значајне за проучавање лика и дјела овог духовног и интелектуалног великана.

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

ANDREJ JEFTIĆ, PhD, Research Fellow
University of Belgrade
Institute of Philosophy and Social Theory
Kraljice Natalije 45, Belgrade, Serbia
E-mail: andrej.jeftic@ifdt.bg.ac.rs

ZORKA ŠLJIVANČANIN, PhD, Teaching Associate
University of Cyprus
Department of Byzantine and Modern Greek Studies
10, Kallipoleos Ave. & 1, Eressou str., Nicosia, Cyprus
E-mail: zsljiv01@ucy.ac.cy

ABOUT THE STUDIES OF JUSTIN POPOVIĆ

SUMMARY: When Justin Popović was appointed an assistant professor at the Faculty of Orthodox Theology of the Belgrade University in 1934, his formal qualifications were called into question. Specifically, his undergraduate diploma was the subject of scrutiny. The controversy was led within the governing bodies of the Faculty and the University but it also soon became public. In the *Glas Valjeva*⁴⁹ and *Pravda*⁵⁰ newspapers, a debate on these matters

⁴⁹ Voice of Valjevo

⁵⁰ Justice

between Lazar Trklja and Dimitrije Najdanović took place. Through archival and historical material research, all aspects of this controversy are examined for the first time in this paper. A previously unknown fact that Justin Popović has indeed never finished undergraduate studies in theology is proven beyond a reasonable doubt. On the other hand, it is also shown that he enjoyed all the rights belonging to the doctor of theology and thereby fulfilled the formal qualifications necessary for the university position. This conclusion is supported by the analysis of Greek law no. 2089, and its authentic interpretation. As in the case of many other Serbian students, the law enabled Fr Justin to acquire the PhD degree at the Kapodistrian University of Athens more easily.

KEYWORDS: Justin Popović, Athens, Diploma, Faculty of Orthodox Theology, Lazar Trklja, Dimitrije Najdanović